

IVANOV PROSLOV U SVJETLU STAROZAVJETNE POOSOBLJENE MUDROSTI (POST 1,1)

Arkadiusz KRASICKI

Sveučilište u Zadru, Teološko-katehetski odjel
Franje Tuđmana 24i, 23 000 Zadar
akrasicki@unizd.hr

Sažetak

Premda je dobro poznat, Proslov Ivanova evanđelja uvijek je iznova izazov mnogim istraživačima. U ovom radu promatra se Proslov u kontekstu cijelog Četvrtog evanđelja, ali ponajprije kao jedna zasebna cjelina. Rad se sastoji od četiriju poglavlja koje postupno otkrivaju ulogu Logosa u *Proslovu* u usporedbi s mudrosnim tekstovima Starog zavjeta. Ivanov «ἐν ἀρχῇ» može biti *eho* – aluzija na Knjigu Postanka koja počinje s istom frazom (*berišit*). Kod Ivana taj se početak povezuje s prvim danom u tjednu, kao danom novog stvaranja čiju ideju razvija u svojem evanđelju. Ivan oblikuje postojeći himan i prilagođava ga svojem djelu kako bi pokazao razliku između Mudrosti i Logosa. No, s druge strane, mudrosni tekstovi ukazuju na funkciju poosobljene Mudrosti koju nadvisuje Logos, odnosno Isus Krist. Logos nadilazi stvorenje jer je on Bog. Logos je utjelovljena Riječ (usp. Iv 1,14), kako je to proročki prikazao Sirah (24,8) i ostali mudrosni tekstovi.

Ključne riječi: Proslov, Logos, stvaranje, Isus Krist, mudrosne knjige, poosobljena Mudrost.

Uvod

Proslov Ivanova evanđelja zauzima posebno mjesto u egzegetsko-hermeneutičkim istraživanjima. Kroz stoljeća razvijao se poseban vid istraživanja Mudrosti, osobito u djelu stvaranja. Većina autora Novog zavjeta dobro su bila upoznata s mudrosnom misli Starog zavjeta. Ivan svoje umijeće iskazuje u kompilaciji biblijskog teksta. Uvodi čitatelja u duhovno promatranje svojeg evanđelja u kojem se Logos otkriva kao Bog i utjelovljena Riječ u osobi Isusa

Krista. Kolika je povezanost Ivanova proslova i mudrosne literature? Može li se uopće govoriti o povezanosti između starozavjetnog i novozavjetnog izražavanja Mudrosti u Proslovu? Je li Mudrost Logos? Na ta pitanja pokušat ćemo dati odgovor u ovom istraživanju.

Cilj je rada promotriti Proslov u svjetlu nekih mudrosnih tekstova koji govore o stvaranju. Posebnu pozornost skrenut će se na Post 1 i Sir 24, ali i na ostale mudrosne tekstove. Promatrat ćemo kako Ivan konstruira jezik teologije u spektru u kojem se nalazi osoba Isusa Krista. U tu svrhu koristit ćemo se metodom analize i usporedbe pojedinih mudrosnih tekstova, a kroz sintezu tekstova dobit ćemo konkretne rezultate.

1. Uloga Proslova u Ivanovu evanđelju i pitanje njegova nastanka

Ivanovo evanđelje otvara poznat Proslov (grč. prolog) o Logosu (usp. 1,1-18). Za razliku od sinoptika, autor Četvrtog evanđelja počinje pjesnički, strukturiranim uvodom: himnom Riječi stvarateljici.¹ Mnoge analize nisu dovele istraživače do jednoznačnih zaključaka oko literarne vrste Proslova (himan, pjesma, psalam).² U ovom istraživanju nećemo se baviti tom problematikom, nego ćemo se prikloniti većini istraživača koji kažu da je riječ o himnu kao pjesničkom stvaralaštvu. »Biblijska znanost već je odavno u njemu prepoznala riječi hvalospjeva u čast Kristu u kojem je Krist opjevan kao vječna Božja Riječ (Logos) što je u vremenu postala čovjekom.«³ Egzegeti se opće slažu da cjelovita gradnja himna nije originalno djelo evanđelista. Najvjerojatnije je Ivan iskoristio već postojeće tekstove kao uvod u svoje evanđelje. Rudolf Bultmann i njegovi nasljednici izvor Proslova vide u gnostičkom himnu koji opjevava nebeskog izaslanika koji se vraća u nebo.⁴ Rudolf Schnackenburg najveći dio himna pripisuje Ivanovu autorstvu, ali ne i neke manje dodatke.⁵ Zaključak spomenutih i ostalih istraživača je da tekst na više mjesta pokazuje kasnija proširenja koja su poslužila autoru kao njegove poveznice

¹ Usp. Marko TOMIĆ, Proslov Ivanova evanđelja (Iv 1,1-18). Jezično-literarno-kritička analiza, u: *Diacovensia*, 11 (2003.) 2, 200.

² Usp. Rudolf BULTMANN, *Der religionsgeschichtliche Hintergrund des Prolog zum Johannes-Evangelium*, Göttingen, 1923.; Dariusz KOTECKI, »Słowo stało się ciałem«. Teologia i historia w J 1,14: klucz do chrystologii, u: *Biblica et Patristica Thoruniensia*, 9 (2016.) 4, 30.

³ Ivan DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, Zagreb, 2012., 39.

⁴ Usp. Rudolf BULTMANN, Aufbau und Anliegen des johanneischen Prologs, u: Ernst WOLF – Walter MATHIAS (ur.), *Libertas Christiana. Friedrich Delekat zum 65. Geburtstag*, Göttingen 1957, 55-99.

⁵ Usp. Rudolf SCHNACKENBURG, *Das Johannesevangelium*, I, Freiburg, 1965., 45.

s kasnijim tekstom toga evanđelja.⁶ Danas je to cjelovito djelo s obzirom i na dodatke o Ivanu Krstitelju (usp. 1,6-8.15).⁷ Ivan prilagođava himan i stavlja ga u širi kontekst evanđelja kroz nadopune o osobi i poslanju Krstitelja. Nadopune se tiču također novih elemenata i refleksija u već postojećem himnu.⁸ Unatoč mnogim pokušajima rekonstrukcije prvotnog himna, ostat ćemo uz završnu redakciju teksta u kojoj se danas nalazi jer je to nadahnuti tekst. Prema mišljenju Felixa Porscha Proslov u cjelini postaje načinom »upućivanja u čitanje« koje treba otvoriti dublji smisao povijesti o Isusu koja se skriva u teološkom prikazu Ivanova evanđelja. On spaja njemu poznatu pjesmu o božanskoj mudrosti, koju je preinačio tumačenjem kristoloških dodataka kako bi dobio uvod za svoje evanđelje.⁹ Dakako, uočava se različiti literarni stil Proslova s ostatkom Ivanova evanđelja jer se u daljnjem tekstu toga evanđelja ne spominje Logos i ostala kristocentrična terminologija. To ipak ne znači da Proslov ne pristaje uz cjelinu Ivanova evanđelja. Kako tvrdi Lech Stachiwiak, i jedno i drugo djelo je prve Crkve koja se razvija uz konkretne okolnosti svojeg vremena. Konkretna struje, teološke i apologetske tendencije, proizlaze iz nekršćanskih struja koje su utjecale na formu i sadržaj Proslova kao i Ivanova evanđelja.¹⁰ »U svakom slučaju, može se reći da evanđelje ne slijedi ropski misli Prologa niti ih dalje razvija. Štoviše, neki za Prolog karakteristični pojmovi poslije se više ne pojavljuju u cijelom tekstu evanđelja: Riječ (Logos) kao kristološki naslov (1,1.14), punina (pleroma), kao oznaka za duhovne darove utjelovljene Riječi (1,16), milost (haris) koju donosi Isus kao suprotnost Mojsijevu zakonu (1,16sl).«¹¹ Mnogi istraživači primjećuju da se u Proslovu nalazi niz slika, izraza ili čak starozavjetnih poveznica.¹² Povezanost sa Starim zavjetom odjekuje i u cijelom Evanđelju, i to više nego kod ostalih evanđelista. Kod Ivana, Isus je predstavljen kao utjelovljena Mudrost, vječna Riječ. Upravo na isti način kao što je Mudrost predstavljena u Izr 1,20-23 ili Sir 24,19-21.¹³ Tako Ivan odmah na samom početku svojeg djela ističe pretpovijesno bivstvovanje Riječi (Logosa) kod Boga. Na taj način autor po-

⁶ Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, 39.

⁷ Usp. Dariusz KOTECKI, »Słowo stało się ciałem«. Teologia i historia w J 1,14: klucz do chrystologii, 30.

⁸ Usp. Piotr Roman GRZYBIEC, *Spotkania przy studni. Rozważania o teologii Ewangelii według św. Jana*, Kraków, 2000., 13-14.

⁹ Usp. Felix PORSCH, *Ivanovo evanđelje*, Zagreb, 2002., 16.

¹⁰ Usp. Lech STACHOWIAK, *Ewangelia wg św. Jana*, Poznań – Warszawa, 1975., 101.

¹¹ Ivan DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, 39.

¹² Usp. Lech STACHOWIAK, *Ewangelia wg św. Jana*, 100.

¹³ Usp. *Isto*, 46-47.

stavlja temelj svim kristološkim izjavama u kontekstu mudrosnih spisa.¹⁴ Naslov Riječi (Logos) u Proslovu čini *hapax legomenon* u ivanovskoj kristologiji i kristološkom okviru. Logos je grčki izraz koji ipak upućuje na kasniji dodatak Proslova u cjelokupnu strukturu Ivanova evanđelja. Ali, s druge strane, uz termin Riječ (Logos) himan sadrži pojmove spasenja (svjetlost, milost, moć), koji se referiraju na židovske mudroslovne tekstove.¹⁵ Većina suvremenih bibličara, i katoličkih i protestantskih, pretpostavlja da je tekst Proslova nastao među judeokršćanima iz helenizma. Na tu činjenicu upućuje uporaba riječi Logos. Time se učvršćuje mišljenje o tolikoj povezanosti Proslova i starozavjetnih tekstova, odnosno mudrosne spekulacije.¹⁶ Kako primjećuje Ivan Dugandžić: »Teško je pritom reći je li autor hvalospjeva već poznavao gnostičko krivovjerje i usmjerio se protiv njega, što se za tekst evanđelja barem ne može isključiti. Jer opredjeljenjem za Logos, umjesto starozavjetne mudrosti (*sofija*), odnosno pretpostavljanje teologije Riječi teologiji mudrosti može se objasniti idejom objave koja je vrlo dominantna u evanđelju.«¹⁷ Staniław Mędala predlaže da se himan o Logosu shvatiti kao kršćanski *targum* koji se koncipira na židovskoj mudroslovnoj literaturi. Svaki dio himna otkriva personifikaciju mudrosti u kristološkom kontekstu.¹⁸ Autor je svjestan da je Riječ (Logos) započela spasenjsku povijest, kao što Bog stvara svijet »na početku«. Logos sadrži u sebi motive osobnosti i vječnosti usmjerene prema Ocu. Logos je jednak s Bogom.¹⁹

Kada se Proslov čita u svjetlu mudrosne literature, treba istaknuti još jedan važan čimbenik koji ga povezuje sa starozavjetnim spisima. Za kršćane je jedinstvo dvaju Zavjeta izraz vjere iza koje stoji uvjerenje da iza mnogih biblijskih knjiga, bez obzira na literarnu strukturu ili pojedini teološki pristup, stoji samo jedan Autor, jedan Bog koji se objavljuje u Novom zavjetu i Starom zavjetu (usp. DV 11). »Bog, dakle, nadahnitelj i začetnik knjiga obaju zavjeta, tako je mudro rasporedio da je Novi zavjet u Starom skriven, a u Novom Stari otkriven.« (DV 16). Međutim, Bog je za autore biblijskih spisa pozvao ljude kako bi prenijeli njegovu riječ na ljudski način (usp. DV 11). Budući da svaki autor ponajprije jest i čitatelj, tako je i Ivan svoje djelo izgradio na poznavanju Staroga zavjeta. Autor Četvrtog evanđelja, služeći se navodi-

¹⁴ Usp. Felix PORSCH, *Ivanovo evanđelje*, 16.

¹⁵ Usp. Staniław MĘDALA, *Chrystologija Ewangelii św. Jana*, Kraków, 1993., 149-150.

¹⁶ Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, 41.

¹⁷ *Isto*, 41.

¹⁸ Usp. Staniław MĘDALA, *Chrystologija Ewangelii św. Jana*, 152.

¹⁹ Usp. Hugolin LANGKAMMER, *Pieśń o Logosie*, u: Feliks GRYGLEWICZ (ur.), *Egzegeza Ewangelii św. Jana*, Lublin, 1992., 23.

ma iz Starog zavjeta, vodi čitatelja k pravoj interpretaciji kroz stilske figure prema Starom zavjetu. Ponekad navodi mogu biti direktni, indirektni ili korišteni kao aluzija ili *eho*.²⁰

2. Tekst i struktura Proslova

Novozavjetna izdanja grčkog jezika prenose Proslov kao ujednačen tekst. Postoji nekoliko inačica za koja značajniji rukopisi nude drugo čitanje.²¹ Slijedimo obradu kritike teksta koju je učinio Marko Tomić.

Prvo mjesto koje se može čitati drukčije je u r. 4a, gdje umjesto imperfekta: Ἦν αὐτῷ ζωὴ ἦν kodeksi **ⲛ** i **D** i još par rukopisa donose prezent: Ἦν αὐτῷ ζωὴ ἐστίν. Drugo se mjesto nalazi u r. 13, gdje umjesto οἱ οὐκ..... ἐγεννήθησαν neki od kršćanskih tumača 2. – 5. stoljeća (Irenej, Origen, Tertulijan, Ambrozije, Jeronim, Augustin) predlažu čitanje u jednini: ος..... ἐγεννήθη. Treća varijanta u tekstu nalazi se također u r. 13, u kojem kodeks B ispušta οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός. Dosta autora smatra da su u tom retku prisutne interpolacije. Prema tome, prijedlog iz kodeksa B mogao bi biti bliži izvornom tekstu. Posljednja inačica nalazi se u r. 18. Na tom mjestu riječ je o različitom čitanju: mnogi rukopisi imaju: μονογενῆς θεός dok neki μονογενῆς υἱός. No, prednost se daje prvom čitanju.²²

Svjесni smo da postoje mnogi prijedlozi podjele Proslova. Međutim, izabrat ćemo prijedlog F. Porscha.²³ Himan ima dva dijela. Prvi dio (1,1-13) pjeva o sveopćem značenju Riječi za cijelo stvorenje. Drugi dio (1,14-18) sadrži odgovarajuću vjeroispovijest Ivanove zajednice. U ta dva dijela riječ je o povijesnom djelovanju Riječi. Tako su na početku Ivanova evanđelja povezani kristološki stvaranje i spasenje. Polazna točka himna je konkretno iskustvo vjerničke zajednice što ga je ona imala s Isusom, objaviteljem Boga koji je postao čovjekom.²⁴

²⁰ Usp. Łukasz POPKO, Mądrościowe teksty o stworzeniu świata w interpretacji Prologu Ewangelii Janowej, u: *Colloquia Theologica Ottoniana*, 1 (2018.) 2, 24. Prema profesoru Popko *eho* ništa ne mijenja u interpretaciji teksta, nego čini ga zanimljivijim. Ovo zapažanje je vrlo korisno u promatranju Ivanova Proslova u svjetlu mudrosne literature.

²¹ U tomu se slažu objavljeni grčki tekstovi koje donosi BibleWorks9.

²² Usp. Marko TOMIĆ, Proslov Ivanova evanđelja (Iv 1,1-18). Jezično-literarno-kritička analiza, 202-203.

²³ U ovom slučaju ne bavimo se spekulacijom podjele i strukture teksta jer takva rasprava neće biti od velike koristi. Fokus usmjeravamo na čitanje Ivanova proslova u svjetlu mudrosne literature. Odabir prijedloga strukture koji je učinio F. Porsch je čisto osobni i poklapa se s uvjerenjem autora ovoga rada.

²⁴ Usp. Felix PORSCH, *Ivanovo evanđelje*, 17.

Sadržaj Proslova govori o Kristu (Logos – Riječ). On je Bog, Božja Riječ (1,1.14). On je i svjetlo (1,5.9) i Božji jedini Sin (1,14.18) koji dolazi na svijet i postaje tijelom. Njegovi ga nisu prihvatili, odnosno nisu prihvatili da postanu Božja djeca i da imaju udjela u Božjoj punini. Taj dar ljubavi nadilazi dar Zakona što ga je Bog darovao iz ljubavi po Mojsiju. Već po samom sadržaju teksta, kao i strukturi, primjećuje se starozavjetni motiv personificirane Mudrosti (posebno u Siraha u 24. poglavlju, Mudr 9 i Izr 8), koja je bila na početku s Bogom u stvaranju svijeta te je, jer je Zakon dan Mojsiju, sišla da prebiva među ljudima. Proslov je dvaput prekinut kako bi ukazao na djelovanje Ivana Krstitelja.²⁵

U dva prva retka Proslova Logos je protagonist, a glagoli su izraženi u imperfektu, dok su u r. 14 u aoristu, koji ukazuje na konkretan zahvat u povijesti. Istovremeno rr. 1 i 14 su jedini u kojima se nalazi izraz Logos, koji označava početak dva dijela Proslova.²⁶

3. Logos u svjetlu Post 1,1 i uloga personificirane Mudrosti kod stvaranja

Kao što smo istaknuli na početku istraživanja, Proslov je himan koji opjevava Božju mudrost Stvarateljicu. Govori o posebnom odnosu Logosa i Boga: Sina i Oca; Isusa Krista i Boga Oca. I kao što je rečeno dosada, teško je novozavjetni tekst razumjeti bez starozavjetnih spisa. U tu svrhu promotrit ćemo neke od tekstova mudrosne literature u kojima pisac nastoji prenijeti čitatelju želju za traženjem Božje mudrosti u cijelom stvorenom svijetu.²⁷ Jer svi žele postići mudrost.

Božji zahvat u stvaranju uvijek se povezuje s očitovanjem mudrosti Boga koji stvara po svojoj riječi. Martin Hengel primjećuje da je grčki *logos* ekvivalent hebrejske imenice *dabar* ili aramejske *memra*, koje izražavaju proklamaciju Božje mudrosti u stvaranju.²⁸ Stoga se ne može taj *terminus tehnicus* izostaviti u kontekstu mudrosne biblijske tradicije u kojoj se personificira Božja mudrost (usp. Izr 8,22-31; Job 28; Sir 24; Mudr 6-9), iako se u tim tekstovima mudrost ne poistovjećuje s osobom Boga, kao što je to slučaj s Logosom. Samo u Proslovu

²⁵ Usp. Raymond E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, 2008., 330.

²⁶ Usp. Dariusz KOTECKI, »Słowo stało się ciałem«. Teologia i historia w J 1,14: klucz do chrystologii, 30.

²⁷ Usp. Nikola HOHNJEC, *Umijeće biblijske mudrosti*, Zagreb, 2001., 5.

²⁸ Usp. Martin HENGEL, *The Prologue of the Gospel of John as the Gateway to Christological Truth*, u: Ralph BAUCHHAM (ur.), *The Gospel of John and Christian Theology*, Cambridge, 2008., 273.

Božja se Mudrost poistovjećuje s Logosom.²⁹ Tumačeći Logos kao Riječ, odnosno Isusa – Očevu Riječ – koja je bila od početka kod Boga, evanđelist je posegnuo za postojećim pretpostavkama o djelotvornoj snazi riječi u djelu stvaranja. Bog svojom riječju stvaralački mijenja stvorenje i povijest. Pretpostavke o Božjoj mudrosti također su međusobno povezane s obzirom na božanstvo Logosa, a zatim i njegovu preegzistenciju u odnosu na stvaranje.³⁰ Na to upućuje navod iz Knjige Izreka: »kao počelo svoga djela, kao najraniji od svih čina, u pradoba« (8,22-31). Mudrost je prisutna u djelu stvaranja i nastanila se u Izraelu (usp. Sir 24,3-9). Koliko god mudrost imala prednost, ona ostaje Božje stvaranje, dok je Riječ (Logos) kod Ivana jednaka Bogu.³¹

3.1. »U početku« (Iv 1,1) – aluzija na Post 1,1

Ivan svojim specifičnim stilom i scenama kao da diže čitatelja i uvodi ga u božanski svijet iz kojeg je poteklo stvaranje. Postoji velika vjerojatnost da prve riječi Proslova imaju funkciju literarne aluzije. Zadatak svakog proslova, pa tako i Ivanova, jest sažeti djelo koje slijedi. Pruža također različite ključeve za interpretaciju, ali i provocira čitatelja pozivajući ga na poniranje u sadržaj.

Jedan od ključeva Ivanova proslova je riječ *početak*. Himan započinje grčkim izrazom »ἐν ἀρχῇ«, »u početku«, koji, čini se, može biti poveznica s prvim retkom Knjige Postanka תְּחִלָּה – »berišit«. Budući da je u Hebrejskoj Bibliji prva fraza sačinjavala i naslov biblijske knjige, nastavljajući takvu analogiju s Proslovom, imali bismo u Ivanovu evanđelju drugu knjigu pod istim naslovom »U početku« (ἐν ἀρχῇ = תְּחִלָּה).³² Nadalje, *početak* podsjeća na mudrosnu tradiciju prema kojoj je Mudrost bila s Bogom pri stvaranju (usp. Izr 8,30; Mudr 725).³³ Kad autor spominje *početak*, ne misli pritom u vremenskim kategorijama, kao u slučaju stvaranja, već je taj *početak* puno prije vremena stvaranja, u samoj Božjoj vječnosti. Stoga tu nije govor o stvorenoj Riječi jer je ona Bog (r. 1c).³⁴

Ostale poveznice koje se nalaze u prvih pet redaka Knjige Postanka i Ivanova evanđelja:

²⁹ Usp. Dariusz KOTECKI, »Słowo stało się ciałem«. Teologia i historia w J 1,14: klucz do chrystologii, 31.

³⁰ Usp. Felix PORSCH, *Ivanovo evanđelje*, 18.

³¹ Usp. *Isto*.

³² Usp. Łukasz POPKO, Mądrościowe teksty o stworzeniu świata w interpretacji Prologu Ewangelii Janowej, 25.

³³ Usp. PHEME PERKINS, *Evanđelje po Ivanu*, u: Raymond E. BROWN – Benedict V. VIVIANO – Robert J. KARRIS, *Komentar evanđelja i Djela apostolskih*, Sarajevo, 1997, 546.

³⁴ Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenskog učenika*, 43.

Post 1,1-5	Iv 1,1-5
¹ U početku stvori Bog nebo i zemlju	¹ U početku bijaše Riječ i Riječ bijaše u Boga i Riječ bijaše Bog
² Zemlja bijaše pusta i prazna; tama se prostirala nad bezdanom i duh Božji lebdio je nad vodama.	² Ona bijaše u početku u Boga
³ I reče Bog: »Neka bude svjetlost!« I bi svjetlost.	³ Sve postade po njoj i bez nje ne postade ništa. Svemu što postade
⁴ I vidje Bog da je svjetlost dobra; i rastavi Bog svjetlost od tame.	⁴ u njoj bijaše život i život bijaše ljudima svjetlo;
⁵ Svjetlost prozva Bog dan, a tamu prozva noć. Tako bude večer, pa jutro – dan prvi.	⁵ I svjetlo u tami svijetli i tama ga ne obuže.

Na prvi pogled, osim početne fraze, upadaju u oči iste imenice (Bog, svjetlost, tama) i glagol *postati* – gi,nomai. U daljnjem kontekstu Post 1 pronalazimo i opis stvaranja živih bića. Stoga i riječ *život* u Proslovu pronalazi svoje mjesto. Izgleda da je Iv 1,1-2 ponovio čitanje prve riječi iz Svetoga pisma iz Post 1,1.³⁵ Taj redak također podsjeća na Mudrost koja je bila s Bogom kod stvaranja, što upućuje na dinamički odnos između Riječi i Boga u Proslovu. Ivan ide dalje od mudrosnih formulacija, koje nikako ne bi uključivale misao da Mudrost ima bilo kakav odnos jednakosti s Bogom.³⁶ Kod Ivana je Logos uključen u Presveto Trojstvo, on je Bog. Riječ nije sama, ona je »u Boga«, a onda ona »jest Bog i u Boga«. Nazire se ovdje i trag Duha Svetog jer Bog Otac izgovara Riječ, Riječ odgovara Ocu, a značenje tih dviju Riječi pripada Duhu Svetom, iako se u temelju pojavljuje hebrejska *diada*.³⁷

Nadalje, promatrajući tekst Ivanova proslova u kontekst mudrosnih formulacija, uzimajući u obzir prvu frazu iz Knjige Postanka, zapaža se da Ivan piše o novom početku stvaranja i zato rabi riječi koje podsjećaju na prvo stvaranje.³⁸

Osim sličnosti, u oba himna postoje i razlike. Ivan uopće ne rabi riječi »stvorenje« niti glagol »stvarati«, koji se u grčkom tekstu Knjige Postanka izražava glagolom *ἐποίησεν* u aoristu. Ivanov proslov govori tek o stvaranju u r.

³⁵ Usp. Łukasz POPKO, *Mądrościowe teksty o stworzeniu świata w interpretacji Prologu Ewangelii Janowej*, 26. Autor se referira na: Walther BINNI, *Parallelismi tra Gv 1,1 e Gen 1,1*, u: *Rivista Biblica*, 55 (2007) 1, 165-190.

³⁶ Usp. Pheme PERKINS, *Evandjelje po Ivanu*, 546.

³⁷ Usp. Czesław BARTNIK, *Chrystologia świata w Prologu Ewangelii według św. Jana*, u: *Teologia w Polsce*, 4 (2010.) 2, 190.

³⁸ Usp. Leon MORRIS, *Evandjelje po Ivanu*, Daruvar, 1997, 86.

3 »Sve **postade** po njoj«. Upravo na tom mjestu pojavljuje se glagol u aoristu »postade« – ἐγένετο.³⁹

Ivan u svojem evanđelju ne govori o stvaranju, nego piše o onome što je bilo prije. Izražava to glagolom »biti« u formi imperfekta, koji se rabi kako bi se opisalo stanje stvari, a ne predstavlja tijek događaja. Kod Ivana izraz »ἐν ἀρχῇ« ne upućuje na vremenski poredak, nego ima teološko značenje. Stoga »berišit« iz Post 1,1 ima drukčiju konotaciju nego kod Iv 1,1. Nije u pitanju razmišljanje u vremenskim kategorijama kao što je to u procesu stvaranja, već je Ivanov početak pomaknut prije vremena stvaranja. Zato je Riječ vječna jer je ona Bog (r. 1c). Autor Proslova misli na preegzistenciju Riječi, a pred očima ima r. 14, koji govori o dolasku Riječi u tijelu. Riječ jest kao što Bog jest.⁴⁰

Ivan piše o novom stvaranju zato rabi riječi koje podsjećaju na prvo stvaranje. U sljedećim redcima rabi će druge riječi koje u prvom poglavlju Knjige Postanka zauzimaju vidno mjesto »život« (r. 4), »svjetlo« (r. 4), »tama« (r. 5). Novo stvaranje ostvaruje se posredstvom Logosa, Božje Riječi.⁴¹ Prema tome, vidljiv je kontinuitet koji počinje od istog izraza »u početku«, ali s prizvukom drugog značenja – kod Ivana to jest teološki prizvuk, dok je u Post riječ o povijesnom početku. No, to ne priječi govoriti o aluziji i povezivanju obaju tekstova. U analizi aluzije uvijek je potrebna doza kritičkog čitanja teksta jer se vrlo lako učini metodološka pogreška.⁴²

Kao što primjećuje Łukasz Popko, postoji još jedna značajna razlika u početnim rečenicama Proslova i opisa stvaranja. Razlika je u tome da *život* ne nastaje u slijedećim danima stvaranja, kao što to govori Post 1, nego Proslov govori o njemu kao o stvarnosti koja postoji istovremeno s Riječju, »u Bogu«.⁴³ Prema tome, Riječ (Iv 1,1-5) postoji u Bogu. Bog stvara Riječju. Ona postoji prije stvaranja, preegzistira (Iv 1,1-2), ima svoj udio u stvaranju svijeta (Iv 1,3). Ima funkciju svijetla koje osvjetljuje tamu (Iv 1,4-5).⁴⁴ Svjetlo i Život, kojima se u Ivanovu evanđelju ne spominje stvaranje jer su bili prije stvorenog svijeta.⁴⁵ Riječ je u Bogu, ona stvara.

³⁹ Usp. Łukasz POPKO, Mądrościowe teksty o stworzeniu świata w interpretacji Prologu Ewangelii Janowej, 26.

⁴⁰ Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, 44.

⁴¹ Usp. Leon MORRIS, *Evanđelje po Ivanu*, 86.

⁴² Usp. Adam KUBIŚ, Temat stworzenia w Ewangelii Janowej, u: *Collectanea Theologica*, 88 (2018.) 3, 8.

⁴³ Usp. Łukasz POPKO, Mądrościowe teksty o stworzeniu świata w interpretacji Prologu Ewangelii Janowej, 27.

⁴⁴ Usp. Stanisław MĘDALA, *Chrystologija Ewangelii św. Jana*, 153.

⁴⁵ Usp. Aurelije AUGUSTIN, *Tumačenje Ivanova evanđelja*, Split, 2020., 19.

Nadalje, Popko ukazuje na još jednu razliku između početnih rečenica Ivanova proslova i izvještaja o stvaranju. Ta je razlika u novoj perspektivi za koju se Ivan zalaže. On se ne fokusira toliko na kozmos, nego na ljude. Riječ je njima sunce koje je potrebno za život (ζωή).⁴⁶

Ivanovo evanđelje ipak dublje progovara o »novom stvaranju« nego samo fizičko stvaranje iz Post 1, koje je zabilježio svećenik. Ivan u Proslovu kao da najavljuje »novi početak« koji dolazi zajedno s Logosom, i kao dar odzogor (Iv 3,3). Egzegeti ukazuju zbog toga i na *klimaks* Ivanova evanđelja. Naime, u opisu muke i Isusova uskrsnuća ponavljaju se motivi koji aludiraju na početak stvaranja svijeta: vrt, novi Adam, dah, prvi dan u tjednu.⁴⁷ Bog stvarajući izgovara Riječ (Logos).

3.2. »U početku« u starozavjetnoj interpretaciji

Ivanov Proslov ulazi u mudrosnu i mudroslovnu literaturu biblijskih interpretacija stvaranja. Ivanovo »u početku« ne pretpostavlja isključivo poznavanje Post 1,1, nego kakve su bile interpretacije kroz prethodna stoljeća. Riječ je o Riječi koja otvara cijelo Sveto pismo, također i mudroslovne tekstove koji govore o stvaranju svijeta. Prema L. Popku, aluzije prema Post 1 vidljive su ne samo u originalnom hebrejskom tekstu nego i u Septuaginti (III. – II. prije Krista), koja je njihovo židovsko tumačenje. Nije, dakle, čudno da se pojavljuju u knjigama na kojima su prevoditelji ostavili svoj trag: Knjiga proroka Izaije i Knjiga Mudrih izreka te Knjiga Sirahova.⁴⁸ Sve te knjige govore o *počeku*. Prema tome, i u njihovu svjetlu možemo promatrati Ivanov *početak* koji donosi Proslov. Primjerice Iz 51,9, u tumačenju Septuaginte, također se navezuje na *početak*. Govori o početku dana kada se mora ustati Jeruzalem. To ukazuje da se već Izaija referira na Post 1,1. S tim se povezuje i *početak* Ivanova proslova.⁴⁹ »ἐξεγείρου ἐξεγείρου Ἰερουσαλημ καὶ ἐνδύσαι τὴν ἰσχὺν τοῦ βραχίονός σου ἐξεγείρου ὡς ἐν ἀρχῇ ἡμέρας ὡς γενεὰ αἰῶνος οὐ σὺ εἶ (LXX) što bi u masoretskom prijevodu na hrvatski jezik značilo: »Probudi se! Probudi se! Opaši se snagom, mišice Jahvina! Probudi se, kao u dane davne, za drevnih naraštaja. Nisi li ti rasjekla Rahaba i probola Zmaja?«⁵⁰ Septuaginta izbjegava

⁴⁶ Usp. Łukasz POPKO, Mądrościowe teksty o stworzeniu świata w interpretacji Prologu Ewangelii Janowej, 27.

⁴⁷ Usp. Mariusz ROSIK, Interpretacja Janowej narracji o otwartym grobie (Iv 20, 1-18) w świetle mitu o rajskim ogrodzie, u: *Collectanea Theologica*, 74 (2004.) 1, 58.

⁴⁸ Usp. Łukasz POPKO, Mądrościowe teksty o stworzeniu świata w interpretacji Prologu Ewangelii Janowej, 28.

⁴⁹ Usp. *Isto*, 29.

⁵⁰ *Isto*.

antropomorfizme dok masoretski tekst govori o JHWH koji je pobijedio Rahaba i Zmaja: עוֹרֵי לְבָשִׁי עָזוּ וְרוּעַ יְהוָה עוֹרֵי כִימִי קָדַם דְּרוֹת עוֹלָמִים הָלֹא אֶת־הִיא

הַמְחַצֵּבֶת רַהַב מְחוֹלְלֵת תַּנְיִן:

U ovom tekstu riječ je o »početku«. Iako prevoditelj rabi druge riječi, njegova nakana je jasna – *početak*. Ovdje je riječ o novom početku svijeta u kojem je Bog onaj koji osigurava harmoniju i mir. Upravo to je i funkcija Logosa u Ivanovu proslavu. Ovdje Stvoritelj postaje i Izbavitelj, kao što ima mjesta također u Ivanovu himnu. Fraza ἐν ἀρχῇ ἡμέρας u Iz 51,9 (LXX) je vrlo značajna za čitanje Proslava u svjetlu Izaijina teksta o stvaranju jer dokazuje da već Septuaginta aludira na Post 1.⁵¹

Nadalje, drugi još važniji tekst u interpretaciji fraze »ἐν ἀρχῇ«, nalazi se u Knjizi Mudrih izreka 8,22-23. U tim redcima dolazi do izražaja personifikacija Mudrosti. Ona otvara usta i govori o sebi:

LXX	MASORETSKI TEKST	KS
²² κύριος ἔκτισέν με ἀρχῆν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔσχα αὐτοῦ	יְהוָה קָנְנִי רֵאשִׁית דְּרָגוֹ קָדַם מִפְעֻלְיוֹ מֵאֵז:	Jahve me stvori kao počelo svoga djela, kao najraniji od svojih čina, u pradoba;
²³ πρὸ τοῦ αἰῶνος ἔθεμελίωσέν με ἐν ἀρχῇ	מֵעוֹלָם נִסְכַּחְתִּי מֵרֵאשִׁית מִקְדַּמֵּי־אֶרֶץ:	Oblikovana sam još od vječnosti, <u>od iskona</u> , prije nastanka zemlje.

Mudre izreke su mudrosna knjiga i najtipičniji primjer izraelske mudrosti. Glavni pjesnički oblik kojim se ta knjiga koristi je *paralelizam*.

Isus Krist, utjelovljena Mudrost, veći je od Salomonove mudrosti.⁵² Ako je tako, kako tvrdi Nikola Hohnjec, onda je vrlo lako povući paralelu i s Post 1 u kontekstu Ivanova proslava, osobito s frazom »u početku«. Bog je stvorio svijet po »dabar« (heb. riječ). Prvotni hebrejski tekst ne pita o relaciju između Mudrosti i Boga. Moguće zato jer je Mudrost bila literarnim sredstvom. S druge strane, Septuaginta ističe prednost Gospodina naspram Sofije. To svjedoči da je Mudrost nešto više od literarnog sredstva personifikacije.⁵³ Čini se da je Knjiga Sirahova priprema podloge za Ivanov proslav u kojem Logos zauzima posebnu ulogu u djelu stvaranja.

⁵¹ Usp. Łukasz POPKO, Mądrościowe teksty o stworzeniu świata w interpretacji Prologu Ewangelii Janowej, 29.
⁵² Usp. Nikola HOHNJEC, *Umijeće biblijske mudrosti: egzegetsko-teološki uvod u knjige i sadržaj*, Zagreb, 2001., 17-21.
⁵³ Usp. Łukasz POPKO, Mądrościowe teksty o stworzeniu świata w interpretacji Prologu Ewangelii Janowej, 30.

3.3. Stvarateljska uloga Logosa u Proslovu

Logos zauzima svoju posebnu funkciju u stvaranju koje treba razumjeti u ključu povijesno-spasenjske Božje inicijative. Bog po Logosu izvršava svoj plan. Tako potvrđuje r. 3. »Sve postade po njoj i bez nje ne postade ništa.« Logos je posrednik stvaranja. Prijedlog »po« (*dia*) dopušta više tumačenja: 1) Logos kao Božji pomoćnik u djelu stvaranja; 2) Logos kao uzročni uzor po kojem je stvoren svijet u svojoj raznolikosti; 3) prijedlog »po« može označavati i ulogu aktivnog stvoritelja po kojemu je sve dobilo svoje postojanje.⁵⁴ U ovom slučaju, čitajući tekst Proslova u svjetlu mudrosnih tekstova Starog zavjeta, držimo se analogije stvaranja svijeta kada je Bog po svojoj Riječi (Logos) stvorio svijet. Himan svojim osobnim i apsolutnim pojmom Logosa daleko nadvisuje izričaj o ulozi riječi Božje u stvaranju, stoga ga treba čitati u ključu slikovitog govora o starozavjetnoj mudrosti koja kod stvaranja svijeta nastupa u različitim ulogama: gledateljica i izvoditeljica Božjeg plana (usp. Izr 8,27; Mudr 9,9); povjerenica znanja Božjega, izbiračica djela njegovih (usp. Mudr 8,4); umjetnica (usp. Mudr 8,6); roditeljka svega (usp. Mudr 7,12). Imajući ipak na umu prijedlog »po«, smisao rečenice u r. 3 nije u njoj samoj, već ona služi za isticanje jedincate veličine utjelovljenog Logosa.⁵⁵ Dakako, uloga Logosa u Proslovu ne predstavlja jasne nakane autora, jer ni na jednom drugom mjestu izraz Logos se više ne spominje. Umjesto toga Ivan govori o Isusu. No to nikoga ne bi trebalo zbunjivati jer Ivan ističe Riječ (Logos) kao Boga.⁵⁶ U obzir treba također uzeti činjenicu da grčka imenica *logos* ima puno šire značenje nego u hrvatskom jeziku. Logos nije samo zvuk, logos je i smisao sadržaja koji nosi sa sobom. Riječ postoji još prije govora.⁵⁷

U starozavjetnoj teologiji riječ (logos) stvara, ona je djelotvorna (usp. Iz 55,10 i sl.). Više puta se riječ poistovjećuje s Božjim Duhom (usp. 2 Sam 23,2). U kasnijoj teološkoj misli s riječju se poistovjećuje djelo otkupljenja (usp. Iz 44,22,26; 54,5; 65,17). Odjek tih proročkih riječi jest eshatološka vizija obnove svijeta u Knjizi Otkrivenja. Djelo stvaranja i spasenja događa se po Isusu Kristu (usp. Kol 1,15-18b).⁵⁸ Prema tome, Ivanov Logos je i Bog i zato nadmašuje običan pojam *riječi*. On je taj koji stvara.

⁵⁴ Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evandjelje ljubljenog učenika*, 45.

⁵⁵ Usp. *Isto*, 47.

⁵⁶ Usp. Leon MORRIS, *Evandjelje po Ivanu*, 88.

⁵⁷ Usp. Stanisław MĘDALA, *Chrystologija Ewangelii św. Jana*, 165.

⁵⁸ Usp. Piotr Roman GRZYBIEC, *Spotkania przy studni. Rozważania o teologii Ewangelii według św. Jana*, 17-18.

U Novom zavjetu mjesto Tore i Mudrosti zauzima Isus – utjelovljena Očeva Riječ. Kroz utjelovljenje Logos zakoračuje u povijest spasenja.⁵⁹ Logos je od prapočetka u Bogu i zato jest »u početku«. On sam objavljuje svoj identitet. Nadalje, Logos⁶⁰ u značenju osobe Isusa Krista pronalazimo i u 1 Iv 1,1-4.

4. Ivanov Logos i stvaranje svijeta u svjetlu Sir 24

Kada Ivan piše svoje djelo, odnosno Proslov, koji započinje s »ἐν ἀρχῇ«, ne aludira isključivo na Knjigu Postanka. On obuhvaća krug širih interpretacija koje su se pojavljivale kroz vjekove. Danas se govori o trima glavnim biblijskim tradicijama koje su utjecale na gradnju Proslova: 1) izvještaj o stvaranju svijeta; 2) objava na Sinaju (Izl 33-34); 3) mudrosna literatura Starog zavjeta shvaćena u širem smislu.⁶¹

Sirah se ne nalazi u hebrejskom kanonu, nego kao grčki tekst dio je deuterokanonskih knjiga. Knjiga je napisana dosta kasno, prema tome, autor ima uvid u ostale knjige i vrlo lako može učiniti teološku sintezu. Prava se Mudrost skriva u Tori, a Mudrost stvorenja u samom djelu stvaranja. Stoga je originalan u poosobljenju Mudrosti, osobito u 24. poglavlju. Bazira se na Mudrim izrekama i Jobu. Sirah poistovjećuje mudrost sa zakonom na Sionu (24,3), ali i s Mojšijevim zakonom (24,23-24).⁶² Posebnost Sir 24 dozvoljava nasluti povezanost i s 1 Iv, čiji je autor poznavao starozavjetni tekst.

Ukoliko su se Mudre izreke fokusirale na Mudrosti u djelu stvaranja, Sirah je primjećuje u tijeku povijesti, osobito u tradiciji koja se povezuje s Knjigom Izlaska. Kao kasnija mudrosna knjiga Sirah se referira na Mudre izreke 8,22-31. No, ukazat ćemo samo na neka zapažanja kako bismo shvatili na koji način Sir 24 posreduje između Starog zavjeta i Ivanova evanđelja. Iako Ivan u svojem djelu ne rabi riječ »Mudrost«, ukazat ćemo na to da je njezine funkcije preuzeo Isus. Autor – Sirah stavlja sljedeće riječi u usta Božjoj Mudrosti (Sir 24,3-10):

»³ Izadoh iz usta Svevišnjeg
i pokrih zemlju kao magla.

⁴ Na visinama nebeskim razapeh šator svoj

⁵⁹ Usp. Hugolin LANGKAMMER, Pieśń o Logosie, 24.

⁶⁰ Usp. Bogdan PONIŻY, Dynamizm biblijnych znaczeń »logosu« w świetle Księgi Mądrości, u: *Verbum Vitae*, 13 (2008.) 1, 103.

⁶¹ Usp. Franciszek SIEG, Prolog Ewangelii według św. Jana. Przekład-analiza literacka-egzegeza, u: *Studia Bobolanum*, 2 (2017) 1, 143-149.

⁶² Usp. Nikola HOHNJEC, *Umijeće biblijske mudrosti*, 38-39.

- i prijestol moj bi stup od oblaka.
- ⁵ Obiđoh sama krug nebeski
i prošetah se dubinama bezdana.
- ⁶ U vlasti su mojoj valovi morski, i sva zemlja,
i svi narodi i puci.
- ⁷ Među svima njima tražila sam počinka
i na čijoj baštini da se nastanim.
- ⁸ Tada mi zapovjedi Stvoritelj sviju stvari
i koji me stvori odredi mjesto za šator moj
i reče: „Nastani se u Jakovu
i uđi u baštinu Izraelu.“
- ⁹ Prije vjekova, odiskona, on me stvorio
i neću prestati dovijeka.
- ¹⁰ Pred njim sam služila u svetom šatoru
i potom se nastanila na Sionu.«⁶³

Mudrost govori sama o sebi »Izađoh iz usta Svevišnjeg« (24,3). Prvi glagol u Knjizi Postanka u izvještaju o stvaranju jest »I reče Bog« (r. 3). To znači da je riječ bila njegov alat u stvaranju.⁶⁴ To potvrđuje Ps 33,6 »Jahvinom su riječju nebesa sazdana i dahom usta njegovih sva vojska njihova.« Mudrost izlazi iz Božjih usta kao što iz ljudskih usta izlazi istovremeno i riječ, i dah/duh.⁶⁵

Ukoliko perspektiva obitavanja na visinama (r. 4) ulazi u teologiju stvaranja, utoliko nije teško zamijetiti da je »stup od oblaka« (r. 4) poveznica s Knjigom Izlaska (13,21-22). Stup oblaka povezuje se s putovanjem Izraelaca kroz pustinju.⁶⁶ Mudrost je bila nazočna svugdje, i na nebu i na zemlji, poput životvornog oblaka koji pokriva zemlju iz kojeg pada kiša – životvorna voda: »i pokrih zemlju kao magla« (24,3; usp. Post 2,6). No, tu se događa preokret. Nakon nebeske perspektive (24,4), autor govori o sasvim novoj perspektivi. Mudrost traži za sebe mjesto na zemlji: »Među svima njima tražila sam počinka i na čijoj baštini da se nastanim« (24,7). Kozmička perspektiva daje mjesta povijesnoj. Vidljiva je putanja Mudrosti: od usta Jahvinih sve do Jeruzalemskog hrama; od neograničene nazočnosti u cijelom svijetu do Knjige saveza koja se može

⁶³ Tekst preuzet s Biblija *online*, Kršćanska sadašnjost, u: <https://biblija.ks.hr/knjiga-sirahova/24?line=3> (10. II. 2021.).

⁶⁴ Usp. Kazimierz ROMANIUK, *Komentarz Praktyczny do Nowego Testamentu*, I, Poznań – Kraków, 1999., 418.

⁶⁵ Usp. Łukasz POPKO, Mądrościowe teksty o stworzeniu świata w interpretacji Prologu Ewangelii Janowej, 32.

⁶⁶ Usp. Piotr Roman GRZYBIEC, *Spotkania przy studni. Rozważania o teologii Ewangelii według św. Jana*, 21.

uzeti u ruke (24,23). No Sirah naglašava razliku između Stvoritelja i Mudrosti. Mudrost je način na koji je Bog nazočan i dostupan čovjeku.⁶⁷

Na tragu Božje prisutnosti, izražene u bivanju kroz Mudrost te približavanju čovjeku, dolazimo do r. 8: »Tada mi zapovjedi Stvoritelj sviju stvari i koji me stvori odredi mjesto za šator moj i reče: „Nastani se u Jakovu i uđi u baštinu Izraelu.“ Ovaj redak, u svjetlu Ivanova proslova, ima svoju poveznicu s retkom 14: »I Riječ tijelom postade i nastani se među nama i vidjesmo slavu njegovu – slavu koju ima kao Jedinorođenac od Oca – pun milosti i istine.« Tu vidimo paralelu Sirahove, odnosno židovske spekulacije o mudrosti i Ivanove misli o Logosu.⁶⁸ Kod Siraha Mudrost ulazi među ljude u konkretnom vremenu i sve obasjava. U perspektivi Ivanova proslova uočava se formulacija naredbe poslanja Mudrosti u povijest konkretnog naroda: »odredi mjesto za šator moj (τὴν σκηνήν) i reče: »Nastani se u Jakovu i uđi u baštinu Izraelu« (Sir 24,8). Ta naredba se povezuje s naznočnošću Božje slave u Šatoru sastanka, u pustinji, a kasnije na Sionu u Jeruzalemu (Sir 24,10-11). Glagol σκηνώω označava da je Bog boravio među ljudima.⁶⁹ Prema Sirahu, kult u Jeruzalemu nije bio ništa drugo doli kult koji je izvršavala Mudrost. Ona je ovdje i svećenik koji izvršava svoju službu (λεειτουργέω – hrvatski liturgija – r. 10). Možemo reći da je upravo na ovom mjestu Ivan dobio inspiraciju za svoj Proslov, a konkretno za redak 14., u kojem čitamo »I Riječ tijelom postade i nastani (ἐσκήνωσεν – ušatori) se među nama.« No trebamo imati na pameti da je Mudrost stvorena, a ivanovski Logos nema početka ni kraja. On je Bog. On je Isus Krist koji je među nama.⁷⁰

Sirah u 24,9 nastavlja: »Prije vjekova, odiskona, on me stvorio i neće prestati dovijeka.« I ovdje se pojavljuje karakteristična fraza »u početku« koja spaja sve spomenute biblijske odlomke. Iako ovdje imamo potvrdu stvaranja mudrosti, ona je ipak vječna i nikada neće prestati postojati. To je još jedan korak koji ukazuje na uzvišeniji karakter Božje mudrosti nad stvorenjima. Ona je razlog svemu, kako kaže autor Knjige Mudrosti 7,21, te ističe kako je mudrost bila prisutna dok je Bog stvarao svijet (Mudr 9,9). U kontekstu Proslova Mudrost je bila uvijek uz Boga kada je stvarao svijet. U Proslovu grčki član πρὸς (Iv 1,2) ukazuje na iznimnu povezanost s Bogom.

⁶⁷ Usp. Łukasz POPKO, Mądrościowe teksty o stworzeniu świata w interpretacji Prologu Ewangelii Janowej, 32.

⁶⁸ Usp. Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika*, 55.

⁶⁹ Usp. Francis MARTIN – William M. WRIGHT IV, *The Gospel of John*, Pittsburg, 2014., 38.

⁷⁰ Usp. Piotr Roman GRZYBIEC, *Spotkania przy studni. Rozważania o teologii Ewangelii według św. Jana*, 21.

Osim toga u Mudr 7,25 »Jer je ona dah sile Božje i čist odvir slave Sve-mogućeg« vidljiva je »slava«. Kod Ivana 1,14d, Božja riječ prima slavu od Oca. Prema tome, slava Sina je jednaka Očevoj slavi.⁷¹

Mudrost pronalazi svoju zemlju i tu pušta svoje korijene (usp. Sir 24,12 i Iv 1,14). Ta nas slika iznova vraća na Knjigu Postanka i izvještaj o stvaranju, gdje je Bog predstavljen kao onaj koji je stvorio vrt u Edenu (Post 2,8). Glagoli govore o rastu: pustila korijenje (r. 12); uzrasla (r. 14); raširila grane (r. 16); ima mladice i cvijeće poput trsa (r. 17); ima također životvorni plod (rr. 17-19). No, ona je najljepša biljka u vrtu. Stoga se u kontekstu Mudrih izreka može ona poistovjetiti s »drvetom života« jer upravo pisac tako o njoj govori (Izr 3,18). Tako Sirah spaja drvo života s Jeruzalemskim hramom kako bi ocrtao Mudrost. Zato Mudrost je kao vonj tamjana u Šatoru (Sir 24,15). Sirahova Mudrost poziva blagovati njezine plodove (Sir 24,19-21) poput gospođe koja poziva na gozbu (Izr 9,1-5).

Bog iznova čini sve novo, *re-creatio*. Djelovanje Boga uvijek je analoški sa stvaranjem svijeta. Tako, na primjer, opis razdvajanja voda Crvenog mora (usp. Izl 14-15) ima puno zajedničkog s pojavljivanjem suhe zemlje tijekom stvaranja svijeta.⁷² U toj široj perspektivi možemo shvatiti zašto Četvrto evanđelje opisuje spasenje darovano po Isusu kroz detalje koje povezuju stvaranje svijeta i Izlazak. U Ivanovu evanđelju Isus nastavlja djelo Mudrosti. Kako smo primijetili, Isus nigdje u Ivanovu evanđelju nije nazvan Mudrost, niti poistovjećen sa Zakonom. Logos je isti s Bogom. On je poput Mudrosti odozgor i nije od ovog svijeta (Iv 8,23). Ipak ima vlast nad svim (Iv 17,2). Poput Mudrosti poslan je na zemlju. Mudrost je tražila mjesto počinka i našla je svoje mjesto u Šatoru (*tabernaculum*). Logos se, naime, ušatorio među nama (Iv 1,14). Možda zato, kako primjećuje Ł. Popko, učenici odmah na početku pitaju Isusa gdje stanuje (usp. Iv 1,38). Pomalo može zbuniti usporedba Mudrosti i Logosa, ali zato Ivan piše o razlikama između njih. Ukoliko je Mudrost bila stvorena »na početku« vremena (Sir 24,9), utoliko je već Logos postojao (Iv 1,1). Mudrost u hramu ili u Šatoru ima svoju funkciju, a Isus sam je Hram (Iv 2,21).⁷³

Poznata je Ivanova usporedba Isusa s trsom (Iv 15). Iako Isus sam sebe ne naziva drvom života, ipak u njemu, koji je trs, svi imaju život.⁷⁴ On sam daje svoje tijelo za hranu (Iv 6). To je više nego pozvati na gozbu (Izr 9,1-5) ili

⁷¹ Usp. *Isto*, 22.

⁷² Usp. Łukasz POPKO, *Mądrościowe teksty o stworzeniu świata w interpretacji Prologu Ewangelii Janowej*, 33-34.

⁷³ Usp. *Isto*, 36.

⁷⁴ Usp. *Isto*, 36.

u usporedbi s Sir 24,21 »Koji me jedu, još više su me gladni, i koji me piju, još više za mnom žedaju.« Isus potpuno utažuje žeđ i glad (Iv 4,4; 6,35).⁷⁵ Isus prekoračuje u svakom pogledu mudrost. On je Logos. On je Bog koji stvara i koji čini sve novo.

Zaključak

Čitanje Ivanova proslova u svjetlu mudrosnih tekstova Starog zavjeta ne završava se ovim radom. Svjesni smo dubine nadahnute riječi koja omogućava i daljnja istraživanja. No, na ovom nivou došli smo do nekoliko zaključaka.

Ivanov proslav otvara njegovo evanđelje povezujući ga sa Starim zavjetom. Ivanov »ἐν ἀρχῇ« otkriva Logos. Nadalje, fraza »ἐν ἀρχῇ« upućuje na njegov prapočetak, ali također čini *eho* između Proslova i Izvještaja o stvaranju svijeta iz Knjige Postanka 1. U tom kontekstu Logos nije stvoren. On je Bog. Inače, funkcije i slike koje ima poosobljena Mudrost u mudrosnim tekstovima Starog zavjeta o stvaranju u povijesti, u Ivanovu evanđelju preuzima Isus. Evanđelist se ni na jednom mjestu ne koristi riječju »mudrost«. Sve funkcije Mudrosti koje su opisane u istraživanim tekstovima dobivaju novo značenje u Logosu, odnosno Isusu Kristu. Ivan u Proslovu, ali i u širem kontekstu svojeg evanđelja označava razlike između Isusa i Mudrosti. On ju nadvisuje. Logos prerasta predodžbu Mudrosti jer je on Bog, koji je postao čovjekom (usp. Iv 1,14). Po Riječi sve postade, a i Riječ postade tijelom. Ona se ušatorila poput Mudrosti (usp. Sir 24,8) ne samo u domu Jakovljevu, nego među nama. U tome se skriva vrlo duboka ivanovska misao o novom stvaranju, koje počinje zajedno s Isusovim uskrsnućem.

Nevjerojatno je s kolikom preciznošću starozavjetni mudrosni tekstovi, dok govore o stvaranju, ocrtavaju buduću ulogu Logosa. Isus više daruje sebe nego poosobljena Mudrost. On daje svoje tijelo za jelo i on je drvo života iz kojeg izvire životvorni sokovi (usp. Iv 15; Sir 24,8-15; Mudr 9,1-5). Isus je više nego stvorena Mudrost koja boravi u Šatoru i u Hramu. On sam jest Hram.

⁷⁵ Usp. Piotr Roman GRYZIEC, *Spotkania przy studni. Rozważania o teologii Ewangelii według św. Jana*, 23-24.

Summary

THE PROLOGUE TO JOHN'S GOSPEL IN THE LIGHT OF THE OLD TESTAMENT'S PERSONIFIED WISDOM (GEN 1:1)

Arkadiusz KRASICKI

University of Zadar, Department of Religious Sciences
Franje Tuđmana 24i, HR – 23 000 Zadar
akrasicki@unizd.hr

Although the Prologue to John's Gospel is well-known, it remains an ever-new challenge for many scholars. In this article, the author approaches the Prologue in the context of the whole Fourth Gospel, but, primarily, as to an integral whole. The article consists of four parts that gradually reveal the role of Logos in the Prologue in comparison with sapiential texts of the Old Testament. John's »ἐν ἀρχῇ« can be an echo – allusion to the Book of Genesis that begins with the same phrase (berešit). John relates that beginning to the first day of the week as the day of new creation and develops that idea further in his gospel. John reshapes the previously existing hymn and adjusts it to his work in order to show the difference between Wisdom and Logos. However, on the other hand, sapiential texts point towards the function of personified Wisdom that is greater than Logos, i.e., Jesus Christ. Logos is greater than the creation because he is God. Logos is the incarnated Word (see Jn 1:14), prophesised by Sirach (24:8) and other sapiential texts.

Keywords: *Prologue, Logos, creation, Jesus Christ, sapiential books, personified Wisdom.*